

УДК 378.016:811.112.2'42

DOI: 10.31499/2706-6258.2(10).2023.290565

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКИ З HANDBUCH KNIGGE БІРГІТ АЛЬТХАУЗ)

Валерія Мусафір, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови, Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

ORCID: 0000-0003-0600-1170

E-mail: velariya1804@gmail.com

У статті обґрунтовано проблеми засвоєння лексики німецькомовного соціального дискурсу на заняттях у ЗВО. На підставі систематизації та узагальнення теоретичних надбань встановлено основні способи засвоєння соціальної лексики: 1) використання достатньої кількості текстів; 2) вивчення зворотів та кліше; 3) можливість формування мовної компетенції комплексом вправ; 4) створення умов для самостійної роботи студентів; 5) робота зі словниками та довідниками.

Ключові слова: соціальний дискурс; складний іменник; стійкий зворот; влучне вживання; фонові знання; мовна компетенція; ситуація мовлення; менталітет.

PSYCHOLOGIC-PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF STUDYING GERMAN SOCIAL DISCOURSE (BASED ON VOCABULARY MATERIAL FROM HANDBUCH KNIGGE BY BIRGIT ALTHAUS)

Valeria Musafir, Candidate in Philology, Associate Professor in the Department of Romano-Germanic Philology and German Translation, Petro Mohyla Black Sea National University.

ORCID: 0000-0003-0600-1170

E-mail: velariya1804@gmail.com

On the basis of modern approaches, the article substantiates the problems of learning the vocabulary of German social discourse in classes at higher education institutions. The definition of discourse has been clarified according to various theories and approaches. The main aspects of studying the vocabulary of social discourse are highlighted. Based on the systematization and generalization of the theoretical assets of domestic and foreign researchers, as well as through comparative analysis, the main methods of learning social vocabulary were established: 1) use of factual material with a sufficient number of texts on social topics; 2) study of stable phrases and clichés; 3) the possibility of forming language competence with a set of exercises; 4) creation of conditions for independent work of students; 5) use of dictionaries and reference books. The method of working with the book Handbuch Knigge by Birgit Althaus, which is devoted to the rules of behavior and etiquette in various situations of everyday communication, is described. Based on the text, the choice of vocabulary of social discourse for students is substantiated (compound words, established clichés, non-equivalent vocabulary, idiomatic expressions, etc.). It was determined that vocabulary of social discourse has recently become

one of the most studied spheres in modern linguistics. A comprehensive approach to the problem of learning social vocabulary stimulates the formation of language competence, which in turn leads to the formation of a holistic view of the culture and language of the German people. According to this, the research of social vocabulary for students with the aim of its further use in some day-to-day situations is promising.

Keywords: social discourse; compound noun; stable expression; correct use; background knowledge; language competence; speech situation; mentality.

Комунікація нерозривно пов'язана з мовними одиницями, дослідження яких співвідноситься із потребами спілкування, а також з розумовою та психічною діяльністю людини. При формуванні мовної компетенції студентів-перекладачів необхідно приділяти увагу вивченню лексики різних сфер повсякденного життя соціуму, оскільки саме заглиблення у культуру та побутові складові іншого народу, їх звичок та правил соціальної поведінки дозволить створити цілісну картину їх бачення світу та німецького менталітету. З огляду на це, доречним є вивчення саме лексики соціального дискурсу.

Термін «дискурс» набув значного поширення у різних галузях науки. Від Давнього Риму до сьогодення цей термін вживався у різних значеннях: бесіда, діалог, міркування, функціональний стиль та текст тощо [4, с. 186]. Проте саме Зелліг Харріс застосував його як лінгвістичний термін, залучивши до опису соціокультурну ситуацію [12, с. 2]. Через це у статті мова, соціум та культура нерозривно зв'язані.

Як стверджує Бацевич Ф. С. дискурс має різні форми вияву та відбувається в межах конкретного каналу спілкування. Дискурс утворює єдність когнітивних, мовних і позамовних чинників [2, с. 138]. Відповідно до Андрейчука Н. І. виділяємо 4 типи дискурсу: інституційний (має жорстку контекстуальну чи соціальну прив'язку, чітку структуру); науковий (має спеціалізовану мову); художній (має чіткий зв'язок з соціальним контекстом); повсякденний (характеризується суб'єктивністю мовного вираження) [1, с. 137].

Що стосується тексту Біргіт Альтхауз, хоча авторка описує соціальні ситуації та правила поведінки у суспільстві, її стиль не несе суто інституційного характеру. Можна стверджувати, що соціальний дискурс описаний дослідницею поєднує дотепність художнього стилю та соціальний контекст відповідно до конкретної частини книги.

Як стверджує Серажим К. дискурс є складним соціолінгвістичним феноменом, який розгортається автором та інтерпретується читачем [6, с. 13]. Відповідно до цього, дискурс розуміється як текст, який введено у ситуацію. У статті використовується функціональний підхід, де аналіз функцій дискурсу пов'язано з функціями мови у соціокультурному контексті. При цьому, дискурс також розглядається з позиції лінгвокультурології, який визначає моделі етикету і мовленнєвої поведінки. А також встановлює специфіку спілкування. З огляду на соціолінгвістичний підхід до дослідження, аналіз дискурсу передбачає аналіз умов спілкування в широкому соціокультурному контексті та аналіз учасників спілкування як представників різних соціальних груп.

Останні роки відзначаються спробами систематизації існуючих теорій дискурсу (Маріанне В. Йоргенсен, Луїза Дж. Філіпс). У центрі уваги – певні моделі (стереотипні реакції), які впливають на висловлювання людей [10, с. 17]. На думку Р. Келлера дискурсивні події (події висловлювання) утворюють типізовану матеріальну

форму висловлювань, у якій з'являється дискурс [11, с. 14]. Під дискурсивними практиками дослідник розуміє типові комунікативні моделі, включені в контекст дискурсу [11, с. 15].

Зв'язки між мовою та дискурсом означають, що неможливо поглибити мову без вивчення дискурсу. Вивчення цих областей, у свою чергу, вимагає розуміння культурних контекстів. Маніпулювання мовою впливає на те, як люди взаємодіють і реагують. Однак мова та дискурс плинні, тому що вони формують і визначають культуру, в якій присутні. Саме культура надає значну частину сенсу для мови, що має місце в дискурсі. З огляду на це, доречним є також аналіз публікацій, що досліджують семантичні особливості лексичних одиниць (В. В. Левицький, С. Лебнер, В. Г. Таранець, В. Флейшер, М. Шредер).

Мета дослідження: проаналізувати лексику соціального дискурсу на матеріалі книги Біргіт Альтхауз *Handbuch Knigge* та описати практичні завдання для студентів-перекладачів.

Аналіз лексики німецького соціального дискурсу проводився на матеріалі книги Біргіт Альтхауз *Handbuch Knigge* [7]. Текст складається з 6 частин:

1. Вступ.
2. Взаємні стосунки.
3. У приватному колі.
4. Сучасні засоби спілкування.
5. У професійному житті.
6. За кордоном.

У першій частині книги наводиться стислий опис причин вивчення правил поведінки та етикету, окреслюються конфліктні ситуації, які можуть виникнути в соціумі. І вже з перших сторінок можна виділити словосполучення, лексичні одиниці, які зацікавлять майбутніх перекладачів, і які неодноразово повторюються в тексті:

- *Das Miteinander regeln* [7, с. 8].
- *Neben dem alltäglichen Miteinander gibt es einen geselligen, privaten Bereich* [7, с. 100].

У словнику *miteinander* описано прислівником зі значенням *zusammen, gemeinsam* [7, с. 735]. Проте в тексті саме іменник створює труднощі для перекладу. Наведений вираз краще за все перекласти *регулювати взаємні стосунки*, використовуючи додавання та граматичну трансформацію. Для студентів можна навести декілька контекстуальних прикладів вживання: *Menschen kommunizieren auf verschiedene Weisen miteinander / Einsilbige Wörter kann man leicht miteinander verwechseln / Sie kommen miteinander nicht so gut zurecht.*

Лексема *miteinander* також утворює багато стійких зворотів: *miteinander herumschimpfen* (посваритися один з одним); *miteinander ausmarchen* (залагодити між собою), *Miteinander vermeiden* (уникати проводити час разом), або як в тексті *miteinander verstehen* (розуміти один одного) [7, с. 9]. Студентам доречно запропонувати виконати зворотній переклад таких виразів: *всі разом; уживатися один з одним; вони домовилися про це між собою; колись ми були знайомі*, тощо. Надалі, студенти проводять коротку розмову з однокласниками на тему: *Was braucht man, um das Miteinander zu regeln?* І тут вже відповідь повинна містити лексику з першої частини книги, власні фонові знання, конкретну ситуацію мовлення.

Як бачимо з наведеного прикладу, іменник *Miteinander* має семантичну лаконічність, інформативність, при цьому виконує номінативну функцію.

Вартим уваги є наступний приклад з тексту Біргіт Альтхауз, а саме складний іменник:

- *Jemanden zu grüßen, pünktlich zu sein sind keine großen Benimm-Herausforderungen...* [7, с. 11].

Лексема *Benimm-Herausforderungen* українською можна пояснити як *проблема етикету, чи проблема правильної поведінки*. Пов'язані за тематичним принципом складні слова підтримують семантичні зв'язки у тексті [3, с. 8]. Складне слово виникає як результат уточнюючого опису, що має місце у певному соціальному контексті. Соціальний дискурс виступає як платформа, що готує появу складного слова.

На думку Романової Н. В. утворений композит поповнює, розширює словник реципієнта, разом із тим слугує показником культурно-історичного розвитку суспільства, відображає нову ідею, образ, поняття [5, с. 127]. Прозора лексична семантика передбачає розуміння адресатом внутрішньої форми складного іменника поза будь-яким контекстом, недостатньо прозора, навпаки, потребує певного контексту [5, с. 128–129]. У наведеному прикладі значення лексеми *Benimm-Herausforderungen* розкривається насамперед у контексті, через пояснення. Студентам можна запропонувати навести ще декілька варіантів соціальних дій, що є доречними у спілкуванні з іншими (відповідно до тексту Біргіт Альтхауз): *einer Dame den Blumenstrauß nicht in Papier gewickelt zu überreichen* [7, с. 11]; *respektvoll zu sein* [7, с. 18]; *den Blickkontakt zu halten* [7, с. 20]; *den richtigen Dress-Code zu verstehen* [7, с. 29].

Крім того, на обговорення на занятті можна запропонувати такі питання щодо опанування лексикою соціального дискурсу:

1. *Auf welcher Weise können Sie Kritik auf Kinder übern?*
2. *Verhaltensregeln für Kinder in der Öffentlichkeit.*
3. *Regeln der guten Beziehungen mit den Nachbarn.*
4. *Hilfe anbieten und nach Hilfe fragen.*
5. *Regeln für Autofahrer.*
6. *Öffentliche Verkehrsmittel und die Höflichkeitsformen.*
7. *Schlangenstehen. Was ist für die Deutschen nicht typisch?*
8. *Rauchverbot* [7, с. 40–95].

Що стосується лексики, тут можна навести ключові слова з другої частини книги заради орієнтування та своєрідної підказки студентам: *die Umgangsformen, das Bedürfnis (se), die Anleitung (en), zeitgemäß, der Anspruch, das zweischneidige Schwert, handeln, gesellschaftsfähig, übertrumpfen, der Heiratsschwindler, betrügen, der Rückhalt, die Diskrepanz und s.w.* [7, с. 40–95].

У третій частині книги авторка описує правила спілкування у приватному колі, які стосуються одягу, відвідування ресторану та листування. Саме в уривку про листування варто відмітити фразу-кліше:

- *Um Antwort wird gebeten* [7, с. 101].

У німецькомовному регіоні наведена фраза (скорочена форма – u.A.w.g.) позначає прохання відповісти на повідомлення. Проте частотність вживання наведеної конструкції поступово зменшується, оскільки навіть формальне спілкування все більше орієнтоване саме на співрозмовника. Варто запропонувати студентам такі синтаксичні

конструкції із завданням розширити ситуацію спілкування:

- *Ich würde mich sehr freuen, wenn Sie mir so bald wie möglich eine Rückmeldung geben könnten.*
- *Könnten Sie mir bitte bis zum [Datum] mitteilen, ob [Grund für die Anfrage]?*
- *Ich würde es sehr schätzen, wenn Sie mir Ihre Gedanken und Ihr Feedback zu diesem Thema mitteilen könnten.*
- *Wenn Sie weitere Fragen haben oder zusätzliche Informationen benötigen, stehe ich Ihnen gerne zur Verfügung.*
- *Ich bedanke mich im Voraus für Ihre Rückmeldung und freue mich darauf, von Ihnen zu hören [8].*

Практика вживання подібних конструкцій стимулює навички ділового спілкування, дозволяє студентам у соціальних ситуаціях підтримати професійну бесіду та водночас тримати соціальну дистанцію у робочому просторі.

Наступна фраза *lässig erscheinen* [7, с. 103] (здаватися безтурботним) має у складі компонент *lässig*, який в німецькій мові має декілька значень: *sehr natürlich, locker, leicht* [7, с. 673]. Буде логічним запропонувати студентам утворити інші можливі конотації з даною лексемою заради закріплення її значення та способів перекладу: *etwas lässig bewältigen; etwas lässig gewinnen; lässige Art*. Доречним є вивчення групи слів із подібним значенням для формування синонімічних рядів та асоціативного зв'язку: *chillig, entspannt, geschmeidig, launig, ungezwungen*. Студентам на заняттях пропонується пояснити стилістичні розбіжності у вживанні різних синонімів до лексеми *lässig*, визначити способи перекладу та навести власні приклади вживання з урахуванням соціального контексту.

Наступний приклад з тексту – розбіжності, які можуть вплинути на спілкування у соціумі: *Rangunterschiede / Geschlechtsunterschiede / Generationsunterschiede / Altersunterschiede* [7, с. 110]. Студенти отримують завдання пояснити як різні соціальні розбіжності (статусу, статі, віку тощо) можуть вплинути на процес комунікації, а також визначити шляхи подолання можливих конфліктів у соціумі.

У частині тексту про правила поведінки за столом корисним є виділення та опис дієслів, що позначають обробку та нарізання їжі, оскільки широкий спектр наведених прикладів розширює словниковий запас, покращує соціальну адаптацію студентів до ситуації за столом чи під час прийому їжі: *schlürfen, pellen, löffeln, zerkleinern, vorführen, bestreichen, fortfahren, aufnehmen, ablegen, kippen, entkernen, halbieren, dippen, eintauchen, köpfen, anklopfen, zerteilen, tranchieren, knacken, aufspießen, falten* [7, с. 132–144]. Студентам можна запропонувати скласти ситуацію, де б було використано більшість наведених дієслів. Крім того для кращого запам'ятовування доречним є використання конотацій зазначених лексем у соціальному контексті. Наприклад: *laut schlürfen, ein heißes Getränk vorsichtig schlürfen, schlurfend gehen, mit den Latschen / Schuhen / Füßen schlürfen*. У такий спосіб студенти покращують розуміння нових слів. Контекст вживання та соціальний характер лексики дозволяє сформувати навички повсякденного спілкування.

Потрібно зазначити, що остання частина книги насичена стійкими словосполученнями, які вживаються у різних життєвих ситуаціях: *Small Talk pflegen* [7, с. 144], *Pech haben* [7, с. 151], *reklamieren, sich beschweren* [7, с. 151], *einen Abschlag bekommen* [7, с. 151], *Aufwand investieren* [7, с. 184], *Tipps beherzigen* [7, с. 184], *einen*

Termin haben [7, с. 184], *Akut nach einer Lösung suchen* [7, с. 199]. Студенти будують короткі ситуації до 10 речень, де вживаються наведені вище фрази з аналізом контексту їх вживання.

Під час роботи було проаналізовано лексику німецькомовного соціального дискурсу та описано практичні завдання для студентів-перекладачів: вправи на вибір тлумачення, складання власного контексту, поєднання та зворотній переклад. Головною проблемою для студентів є не тільки запам'ятати нові слова, але й влучно їх перекладати у ситуації спілкування. Дискурс також окрім письмового та усного тексту може включати й візуальні образи, доречним є запропонувати студентам фото різних соціальних ситуацій з метою їх опису новою лексикою.

Перспективи подальших розвідок: впровадження комунікативного підходу до вивчення дискурсу на матеріалі достатньої кількості писемних та розмовних текстів. Крім того, перспективним є залучення аудіовізуальних засобів навчання з реальними ситуаціями із життя. У такий спосіб можливо змінити уявлення студентів про нудні завдання постійного запам'ятовування нової лексики, показати доцільність покращення мовної, соціальної та прагматичної компетенції. Перспективним є також формування єдиного корпусу текстів соціального дискурсу різної тематики, методичних рекомендацій, інформаційних джерел, якими повинен володіти викладач вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 280 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2004. 344 с.
3. Горбач О. В. Функціональний аспект складних іменників (на матеріалі лексики маркетингу сучасної німецької мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 4/72. С. 6–10.
4. Перскова Ю. І. Дискурс як вияв соціальної взаємодії: параметр влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16. С. 186–189.
5. Романова Н. В. Семантичні особливості складних іменників німецькомовної дитячої художньої літератури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 43, т. 5. С. 127–130.
6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвістичне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: на матеріалах сучасної газетної публіцистики. К.: Національний університет ім. Т. Шевченка, 2002. 392 с.
7. Althaus B. Handbuch Knigge. AREA Verlag, 2007. 256 S.
8. Bitte um Rückmeldung: Formulierungshilfen und Muster. URL: <https://www.workingoffice.de/korrespondenz/geschaeftsbriefe/bitte-um-rueckmeldung/> (дата звернення: 19.07.2023).
9. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Hrsg. D. Götz, G. Haensch, H. Wellmann. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, 2008. 1309 S.
10. Jørgensen M., Phillips, L. (2002). Discourse Analyses as Theory and Method. URL: https://books.google.com.ua/books?id=zw7njKgg_pwC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 19.07.2023).
11. Keller R. Die Wissenssoziologische Diskursanalyse im Feld der sozialwissenschaftlichen Diskursforschung. URL: <https://d-nb.info/1192666488/34> (дата звернення: 19.07.2023).
12. Zellig H. Discourse analysis. *Language*, 1952, issue 28. P. 1–30.

REFERENCES

1. Andreichuk, N. I. (2011). Semiotyka lnhvokulturnoho prostoru Anhlii kintsia XV – pochatku XVII stolittia. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
2. Batsevych, F. S. (2004). Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky. K.: Akademiia [in Ukrainian].
3. Horbach, O. V. (2018). Funktsionalnyi aspekt skladnykh imennykiv (na materiali leksyky marketynhu

- suchasnoi nimetskoï movy). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, 4/72, 6–10 [in Ukrainian].
4. Perskova, Yu. I. (2015). Dyskurs yak vyiv sotsialnoi vziemodii: parametr vlyady. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 16, 186–189 [in Ukrainian].
 5. Romanova, N. V. (2019). Semantychni osoblyvosti skladnykh imennykiv nimetskomovnoi dytiachoi khudozhnoi literatury. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 43, vol. 5, 127–130 [in Ukrainian].
 6. Serazhym, K. (2002). Dyskurs yak sotsiolinhvistychnе yavlyshche: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist: na materialakh suchasnoi hazetnoi publitsystyky. Kyiv: Natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
 7. Althaus, B. (2007). *Handbuch Knigge*. AREA Verlag.
 8. Bitte um Rückmeldung: Formulierungshilfen und Muster. URL: <https://www.workingoffice.de/korrespondenz/geschaeftsbriefe/bitte-um-rueckmeldung/>
 9. *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. (2008). Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt.
 10. Jørgensen, M, Phillips, L. (2002). *Discourse Analyses as Theory and Method*. URL: https://books.google.com.ua/books?id=zw7njKgg_pwC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
 11. Keller, R. (2019). Die Wissenssoziologische Diskursanalyse im Feld der sozialwissenschaftlichen Diskursforschung. URL: <https://d-nb.info/1192666488/34>.
 12. Zellig, H. (1952). Discourse analysis. *Language, issue 28*, 1–30.